

OLVASÓLECKÉK HALADÓKNAK

Egyed Emese: *Francia iskola*

■ Egyed Emese egyike azon kevés magyar kutatóknak, akik a felvilágosodás francia irodalmát, illetve a francia–magyar kulturális kapcsolatokat vizsgálják. Olyan egyéni látásmódú közvetítő, aki a sokszor feledés alá vonódó témákat, műfajokat, szerzőket állítja fókuszba pótolhatatlan értékőrzőként, így neki is köszönhetően jöhetett létre a közelmúltbeli és a kortárs magyar kultúrában a klasszikus francia irodalom recepciója, jelentőségének felismerése, magyar irodalmi hatástörténetének a feltárása. A *Francia iskola* című tanulmánykötete számomra először is ennek a különleges tudósi portrénak a lenyomata, annak megmutatása, hogy pályáján mely szerzők, műfajok, korszakok a meghatározók a francia irodalomból, milyen kérdésfeltevésekkel fordul a francia kultúra történetéhez, hogyan lépteti párbeszédbe a magyar irodalmi jelenségekkel, és összességében milyen sajátos hangot képez meg ebben a kulturális térben. A kötet cím akár sajátos tudósi ars poeticaként is olvasható, hiszen magába sűríti a francia bölcsészeti tanulmányokat, mesterek, kollégák és tanítványok világát, kibogozhatatlan egymásra hatását, és egyúttal természetesen azt, hogy mit is jelent a francia irodalom és filozófia felől megtanulni olvasni.

Bár a kötetbe gyűjtött tanulmányok első pillantásra széles spektrumon mozognak, és a 15. századtól a 20. századig terjed a figyelmük, amit az írások tárgyának kronológiai rendbe helyezése is hangsúlyoz, jól látszanak azok a csomópontok, amelyek a szerző érdeklődését irányítják. A kötet első két tanulmánya a

középfraancia nyelv korába és a régi francia költészet világába vezeti el az olvasót. François Villon neve ugyan széles körben ismert a magyar olvasóközönség számára – köszönhetően a 20. századi költőink műfordításainak, illetve Faludy György szabadfordításainak, amelyek könnyűzenei feldolgozásával Földes László Hobo még népszerűbbé tette a késő középkori francia irodalom különös figuráját. Ha szabálykövető módon ezzel az első tanulmánnyal kezdjük el a kötet olvasását, azonnal feltűnhet Egyed Emese írásmódszerének karaktere: egy olyan tudósi kíváncsiság, amely folyamatosan kérdez az olvasott szövegtől, és a válaszlehetőségeket saját olvasóinak ajánlja fel. Villon *Nagy Testamentum*ának faggatása sajátos utat jár be: nem tágabb kulturális és műfaji kontextusok, hanem szorosan a nyelv felől lépünk be a szövegbe, azt követve, miként érvényesül a vers felépítésében, nyelvi-stilisztikai megalkotottságában a felhívó funkció, a megszólítás retorikai megoldásai, mindeközben pedig mégiscsak eljutunk vallás-, eszme- és mentalitástörténeti vonatkozásokhoz, többek között a korabeli halálfelfogásról, a bibliai szöveg olvasásának jellegzetességeiről, a középkori műfaji rendszerről. Az eredeti francia szöveg elemzését követően a különféle magyar fordítások megoldásait is megvizsgálja a tanulmány, ez pedig még erősebben érzékelteti azt a nyelvi-időbeli-kulturális idegenséget, amely a mai olvasót elválasztja Villontól, ugyanakkor mégiscsak a nyelv marad az egyetlen közege a hozzáférésnek. A versben megteremtett kommunikációs helyzetbe belépve vagy azt kí-

vülről megfigyelve, kérdéseket megfogalmazva és válaszokat keresve válhat tehát részesévé az olvasó ennek a világnak, amelyet a *Nagy Testamentum* egyfajta időkapszulaként őriz: a tanulmány szemléletmódja és kíváncsisága azonban az egész kötetet jellemzi. A második tanulmány egy Villonnál sokkal kevésbé ismert költőhöz lép közel: Joachim du Bellay, a 16. század közepén élt költő 1558-ban megjelent *Panaszok* című kötetének egyik szonettjét elemzi a „nem írom” / ”je n’escris” formula anaforikus lüktetésének értelmezésével, úgy, hogy a vers mögé tekintve a Pléiade köréhez tartozó költő portróját is megrajzolja.

A balladák és a szonettek világából a színház terébe lépünk át a klasszikus francia irodalmat tárgyaló tanulmányokkal, ráadásul magyar színpadokra, 18. és 20. századi magyar fordítások kulturális, nyelvi, sőt politikai jelentőségének megismeréséért. Pierre Corneille *Cid*jéről három elemzést olvashatunk, elsőként Teleki Ádám 1773-ban Kolozsváron megjelent *Czidjéről*, amelynek elemzésével Teleki színházi és dramaturgiai műveltségét, valamint a korszak magánszínházi praxisát is bemutatja a szerző. A második *Cid*-tanulmány folytatja a Teleki-fordítás jelentőségének tárgyalását, azt is megvilágítja, hogy a francia dráma kulcsfogalmai, hősei, drámai alapszituációja ebben a kulturális áthelyeződésben miként működhetett a 18. század utolsó évtizedeiben. A vizsgálódás komplex módon képes megmutatni, mi a jelentősége Teleki Ádám korában a nyilvános beszédnek, mekkora ereje lehet az irodalmi közvéleménynek, milyen viszonyban van egymással a királyhoz való hűség és a családi identitás, valamint a szeretet és a szerelem ereje milyen világformáló erővel bír. A harmadik *Cid*-tanulmány, valamint az azt követő két Racine-dolgozat jelentősége abban áll, hogy Nemes Nagy Ágnes és Illyés Gyula műfordításait (Corneille *Cid*-

jét, illetve Racine *Pereskedőkjét* és *Bajazidját*), valamint a darabok korabeli magyarországi színpadra állítását irodalom és politikum szempontjából, továbbá a magyar színházi élet politikai kiszolgáltatottsága szempontjából vizsgálja. A Nemes Nagy Ágnes francia műfordítói gyakorlatára való fókuszálás ráadásul nagyszerűen kiegészíti a közelmúltban megjelent, Tüskés Anna által szerkesztett kétnyelvű költészeti antológiát (*A lovak és az angyalok / Les chevaux et les anges*, Párizs, Ru-meurs éditions, 2022), amely Nemes Nagy verseinek francia műfordításait tartalmazza, és a bevezető tanulmányok a költő francia irodalmi kapcsolatait és műfordításait is tárgyalják.

A felvilágosodás korszakához kapcsolódó tanulmányokban is meghatározó a kulturális transzfer jelenségének vizsgálata – részben továbbra is a drámaszövegek fordítása és a magyar színházi tér ügyében. Fenouillot de Falbaire nem különösebben értékes színdarabjának késő 18. századi magyar fordításai az összehasonlító vizsgálat nyomán azt mutatják, hogy a drámafordítás egyrészt beilleszthető volt a korabeli kolozsvári színműfordítói programba, másrészt pedig a vallási tolerancia témája, illetve a közösségi együttérzés felemelő hatása miatt nyerte el a népszerűségét. Aranka György és Bánffy Györgyné Wesselényi Zsuzsanna fordításai így a korabeli erdélyi és a Habsburg-udvari társadalmi közérzetre is rálátást nyitnak.

Egyed Emese színháztörténeti kutatásaihoz kapcsolódik szorosabban a Diderot-féle dramaturgiai-színházi reformot tárgyaló fejezet, amely értékét és hasznosíthatóságát erősíti az utóbbi évtizedekben itthon megjelent Diderot-fordítások és -kutatások (például Lőrinszky Ildikó és a Szege-di Tudományegyetem francia tan-székének munkái) eredményeinek beemelése. A tanulmány egyúttal arra is lehetőséget ad, hogy egyrészt Diderot örökségét vizsgáljuk a mai

színházi gyakorlatban, másrészt pedig azt is segít átgondolni, hogy a 18. század végén a szárnyait bontogató magyar nyelvű színjátszással párhuzamosan az európai irodalmi, dramaturgiai és előadói praxis milyen utakon járt.

A Rousseau-ról szóló két tanulmány kulcsfogalma a kulturális emlékezet, annak vizsgálata, hogy egy kiemelkedő, hamar kultikussá váló és nagy hatástörténetű szerző milyen módon maradt fenn a gondolkodói, irodalmi, művészeti hagyományban vagy akár a hétköznapi gondolkodásban. Ezt elsőként a késő 18. századi és a 19. századi irodalomban, sajtóban és tudományos diskurzusban vizsgálja Egyed Emese, francia, illetve magyar anyagon, ami termékeny módon járul hozzá a hosszú ideig elmentmondásos megítélésű francia író recepciótörténetének megértéséhez. A második tanulmányt pedig azért tartom igazi különlegességnek, mert az 1986-ban, Montmorencyban rendezett kiállítást mutatja be, amely nemcsak Rousseau eszméinek magyarországi irodalmi, filozófiai és politikai hatását vette vizsgálat alá, hanem emléket állított gróf Teleki József látogatásának is a francia írónál. A tanulmánykötet következő két dolgozata közvetlenül ide kapcsolódik, amennyiben Teleki József és Teleki Sámuel franciaországi utazásait és tanulmányait mutatja be, hozadékaik azonban nemcsak neveléstörténeti és tudománytörténeti szempontból, hanem a Grand Tour erdélyi történetének megismerése felől is lényegesek.

A Helvétius boldogságról szóló tankölteményéről való reflexió fontos adalékokkal szolgál a felvilágosodás evilági boldogságról való gondolkodásának megértéséhez, illetve a vers magyar hatástörténetéhez, továbbá átvezet a tanulmányköteten belül Voltaire-hez, Helvétius kritikus olvasójához, akihez a tanulmánykötet legterjedelmesebb egysége kapcsolódik. Lényegében a tanulmány-

köteten belüli kismonografikus egységről van szó, melynek középpontjában Voltaire magyarországi-erdélyi hatástörténete áll egy tágabb műfaji mezőben, mégpedig a tanköltemény, az eposz és a dráma tárgyában. Az első tanulmány alapvető kontextust terem az olvasáshoz, ugyanis Voltaire-nek a múlthoz, a nemzeti történelemhez és a választott hagyományokhoz való viszonyát mutatja be tragédiáin, epikus művein és értekező költeményein keresztül. Mindez a késő 18. századi magyar eposzirói és fordítói gyakorlat világába visz tovább, a *Henriás*-fordítás, a *Hunniás*, illetve a *Hankaként* magyarított *Pucelle d'Orléans* vizsgálatához, Péczeli József, illetve Horváth Ádám munkáinak értékeléséhez. Kiemelt figyelmet kap Fekete János Voltaire-hez való viszonya: *A természet törvényéről* szóló tanköltemény Fekete-féle fordítását és jegyzeteit is közli az egyik tanulmány. Voltaire történelmi drámái közül a *Sémiramis*, illetve a *Brutus* kap elmélyültebb figyelmet, utóbbinak pedig a Kováts Ferenc-féle fordítása is, amely valószínűsíthetően 1788-ban keletkezett. Mindez a széles, a színjátszási gyakorlatot is fókuszban tartó áttekintés gyümölcsözően kapcsolódik össze Penke Olga és Pintér Márta kutatásaival, részben Voltaire hatástörténete, részben pedig a történelmi drámák tárgyában.

A 18. századot tárgyaló tanulmányok sorát Aranka György 1790-es levélregény-fordítása, a *Júlia levelei Ovidiushoz* zárja, amelynek tanulmányozásában nemcsak a levélregény és a heroida, hanem Ovidius korabeli recepciótörténete is lényeges kontextus. A 19. és 20. századi szerzőket és jelenségeket elemző tanulmányok a fiatal Eötvös József Hugo-fordítását, a francia–magyar kulturális kapcsolatok rétegeit, Arany János francia irodalmi olvasmányait, továbbá franciára fordított verseit, Ady Párizs-élményét, valamint Bánffy Miklós Erdély-trilógiája francia fordításának fogadtatását kutatják. A ta-

nulmánykötetet záró dolgozat pedig a 2019-ben megjelent, a közép-európai kis nemzeti kultúrák fordítási gyakorlatának történetét feldolgozó kötetet (*Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane. Des origines à 1989*, Presses universitaires de Rennes, 2019) elemzi. A címe magyarra fordítva a *Köztes-Európa műfordítás-története a kezdetektől 1989-ig*, amely a komparatistikai kutatások szempontjából rendkívül értékes kollektív munka, így jelentő-

sége van a koncepció elemző ismeretetésének.

Egyed Emese tanulmánykötete rendkívül gazdag, az elidőzésnek és a felfedezésnek kedvező olvasmány, amelynek egy sajátos belső hálózatosága is kialakul a kronologikus rend látszólagos szigorúságát fella-
zítva. Az Erdélyi Tudományos Füzetek 300. darabjaként megjelent könyv idén tavasszal elnyerte az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2023-as Év Könyve díját.

Bódi Katalin

